

Η διάσταση του φύλου στην επιστημονική έρευνα

Χριστίνα Αθανασιάδου*

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο γίνεται λόγος για τη σημασία και την αναγκαιότητα ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στον τομέα της έρευνας και της καινοτομίας. Παρά την πρόοδο όσον αφορά τα ζητήματα ισότητας ανάμεσα στα φύλα, διεθνείς και Ευρωπαϊκοί οργανισμοί προσπαθούν, με διάφορα μέσα, να καταφέρουν τόσο μια καλύτερη εκπροσώπηση του γυναικείου πληθυσμού σε ερευνητικές ομάδες και σώματα λήψης αποφάσεων, όσο και τη συμπερίληψη του φύλου στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των ερευνητικών προγραμμάτων. Φαίνεται ότι η διασφάλιση της έμφυλης ισότητας δεν αποτελεί μόνον ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά είναι πρωταρχικής σημασίας για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την σχετικότητα των αποτελεσμάτων στην έρευνα και την καινοτομία.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, ενσωμάτωση φύλου, έρευνα, καινοτομία

---

* Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Εισαγωγή

Το 1968, η Naomi Weisstein, (Wesstein, 1993, σ. 197), σημαντική φεμινίστρια και ακαδημαϊκός στον χώρο των νευρο-επιστημών, σε ένα εμβληματικό κείμενο, που επηρέασε έκτοτε σημαντικά την εξέλιξη της ψυχολογικής θεωρίας και κυρίως της ψυχολογικής έρευνας, δήλωσε: «Η επιστήμη της Ψυχολογίας δεν έχει να πει τίποτα για το πώς πραγματικά είναι οι γυναίκες, τι χρειάζονται και τι επιθυμούν, γιατί πολύ απλά η Ψυχολογία δεν το γνωρίζει».

Οι λόγοι, σύμφωνα με την ίδια, είχαν να κάνουν με το γεγονός ότι πολλές ψυχολογικές θεωρίες αναπτύχθηκαν χωρίς επαρκή τουλάχιστον ερευνητική τεκμηρίωση, αλλά και με το ότι πολλοί (άνδρες) επιστήμονες της εποχής, στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά των γυναικών, αγνόησαν εντελώς την επιρροή του κοινωνικού πλαισίου, των κοινωνικών ρόλων και των προσδοκιών – αντ' αυτού βασίστηκαν αποκλειστικά στην φυσιολογία και τη γυναικεία βιολογία.

Έκτοτε, πολλές ερευνήτριες (Enns, 2003; Suzuki & Ahluwalia, 2003; Tavris, 1993; Wilkinson, 1997), από τον χώρο των κοινωνικών επιστημών κυρίως, άσκησαν έντονη κριτική τόσο σε ερευνητικές διαδικασίες και μεθόδους, οι οποίες είτε «απέκλεισαν» τις γυναίκες από το δείγμα της έρευνας, είτε «διαστρέβλωσαν» την εμπειρία τους (συγκρίνοντάς την με αυτήν των ανδρών), όσο και σε θεωρίες, οι οποίες επικύρωσαν σεξιστικές προκαταλήψεις ενάντια στις γυναίκες.

Πιο πρόσφατα παραδείγματα έρευνας «τυφλής» ως προς τον παράγοντα φύλο και τις γυναίκες ειδικότερα, σε ποικίλους επιστημονικούς κλάδους, αποτελούν (α) κλινικές δοκιμές για φάρμακα και σοβαρές ασθένειες, κατά τις οποίες ο αριθμός των γυναικών είναι σημαντικά μικρότερος των ανδρών, με ό,τι αυτό συνεπάγεται όσον αφορά την αντιμετώπιση των ασθενειών και τις παρενέργειες των φαρμάκων, (β) πειράματα αυτοκινητιστικής ασφάλειας, τα οποία δεν λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές της γυναικείας ανατομίας, (γ) έρευνες για το περιβάλλον, το νερό, αλλά και για την φτώχεια, οι οποίες αγνοούν τις διαφορετικές (καθημερινές) συνήθειες και συνθήκες ζωής των γυναικών σε σχέση με τους άνδρες, και πολλές άλλες περιπτώσεις, γνωστές ή άγνωστες (Heidari, et al., 2016; Korsvik & Rustad, 2018; United Nations, n.d.).

Έρευνα και φύλο

Τα παραπάνω οδήγησαν σταδιακά στη διαπίστωση ότι αν επιθυμούμε ολοκληρωμένα, έγκυρα και αξιόπιστα επιστημονικά δεδομένα, τότε, αφενός, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε με έναν (πιο) ισότιμο τρόπο το γυναικείο φύλο σε όλα τα στάδια και τις διαδικασίες της επιστημονικής έρευνας, αφετέρου, θα πρέπει να υπερβούμε τους περιορισμούς του βιολογικού φύλου (sex) και να εντάξουμε στις ερμηνείες μας τις διαστάσεις και τις επιπτώσεις του κοινωνικού φύλου (gender), καθώς επίσης και τις σχέσεις ισχύος ανάμεσα στα φύλα. Ειδικότερα, η *διάσταση του φύλου* στην έρευνα σημαίνει ότι το φύλο αποτελεί μέρος του ερευνητικού σχεδιασμού και ελέγχεται συστηματικά καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, χωρίς απαραίτητα να είναι το κύριο επίκεντρο της ανάλυσης (Korsvik & Rustad, 2018).

Παρ' όλα αυτά, φαίνεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν διαβαθμίσεις ως προς το αν και σε ποιο βαθμό, ή με ποιον τρόπο, μια έρευνα λαμβάνει υπόψη της την κατηγορία «φύλο» (Oxfam Policy & Practice, n.d.). Οι διαβαθμίσεις αυτές απεικονίζονται στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 1), ο οποίος μπορεί να αποτελέσει ταυτόχρονα έναν χρήσιμο οδηγό για τον σχεδιασμό και την αξιολόγηση ενός ερευνητικού σχεδίου ως προς την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου.

Πίνακας 1. Κατηγορίες έρευνας ως προς το φύλο (πηγή: Oxfam Policy & Practice, n.d.)

Κατηγορία έρευνας	
Έρευνα «τυφλή» ως προς το φύλο (Gender blind research)	Το φύλο δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη σε όλες τις φάσεις και διαδικασίες της έρευνας.
Έρευνα «συνειδητοποιημένη» ως προς το φύλο (Gender aware research)	Το φύλο αναγνωρίζεται στο σκεπτικό της έρευνας, ωστόσο, δεν αποτελεί μια λειτουργική-αναλυτική έννοια στο σχεδιασμό και στην μεθοδολογία της έρευνας.
Έρευνα «ευαίσθητη» ως προς το φύλο (Gender sensitive research)	Το φύλο λαμβάνεται υπόψη στο σκεπτικό, στο σχεδιασμό και στην μεθοδολογία της έρευνας, καθώς και στη σύνθεση της ερευνητικής ομάδας. Ωστόσο, δεν επεκτείνεται η έννοια του φύλου στην

	ανάλυση των ευρημάτων και σε δράσεις για την αντιμετώπιση των έμφυλων ανισοτήτων.
Έρευνα που ανταποκρίνεται σε θέματα φύλου (Gender responsive research)	Το φύλο λαμβάνεται υπόψη στο σκεπτικό, στο σχεδιασμό και στην μεθοδολογία της έρευνας, καθώς και στην ανάλυση των δεδομένων, προκειμένου να προκύψουν κατάλληλες παρεμβάσεις και στρατηγικές. Ωστόσο, ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση δεν αντιμετωπίζονται δομικές ανισότητες ανάμεσα στα φύλα.
Έρευνα που μεταμορφώνει τις συνθήκες ως προς το φύλο (Gender transformative research)	Το φύλο λαμβάνεται υπόψη σε όλα τα στάδια και τις διαδικασίες της έρευνας, προκειμένου να επέλθουν βιώσιμες και μακροπρόθεσμες αλλαγές, μέσω διαφόρων δράσεων, στρατηγικών μέτρων και παρεμβάσεων, σε συνεργασία με διάφορους φορείς και κυρίως με γυναικείες οργανώσεις.

Όπως περιγράφεται στον Πίνακα 1, μια έρευνα μπορεί να είναι εντελώς «τυφλή» ως προς την διάσταση του φύλου, όταν αυτό δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη στο σχεδιασμό, στην μέθοδο και στην ανάλυση των αποτελεσμάτων, έως ευαίσθητη και «μεταμορφωτική», στην περίπτωση που το φύλο αποτελεί σημαντικό κριτήριο τόσο στο πλαίσιο της ερευνητικής ομάδας όσο και της ερευνητικής διαδικασίας, με στόχο μέτρα και παρεμβάσεις που είναι μακροπρόθεσμες και επιδιώκουν δομικές αλλαγές σε ποικίλους τομείς.

Τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο, οργανισμοί και φορείς, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τα Ηνωμένα Έθνη και η UNESCO, έχουν υιοθετήσει πλήρως την αρχή της ισότητας των φύλων στην έρευνα και την καινοτομία. Παράλληλα, προσπαθούν με διάφορους τρόπους (όπως για παράδειγμα, μέσω της πολιτικής που ασκούν, της ενημέρωσης, της εκπαίδευσης, αλλά και της χρηματοδότησης) να επιτύχουν την ενσωμάτωση του φύλου στο ερευνητικό πεδίο. Αυτό, πρακτικά, σημαίνει: (α) την ισορροπία φύλου σε ερευνητικές ομάδες (και σε επίπεδο σταδιοδρομίας), (β) την ισορροπία φύλου σε διαδικασίες και σώματα λήψης αποφάσεων, και (γ) την ένταξη του φύλου σε αυτό

καθαυτό το περιεχόμενο της έρευνας και της καινοτομίας (European Institute for Gender Equality, 2016; She Figures, 2021).

Πιο συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο του προγράμματος για την έρευνα και την καινοτομία, γνωστό σε όλες/ους ως «Ορίζοντας Ευρώπη» (European Union, 2021), σε συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ισότητας των Φύλων για την περίοδο 2020-2025, αναφέρει ότι, παρά την πρόοδο που σημειώθηκε μέχρι σήμερα ως προς την έμφυλη ισότητα, υπάρχει ανάγκη: (α) συμμετοχής περισσότερων γυναικών σε ερευνητικά προγράμματα και δράσεις καινοτομίας, (β) καλύτερης ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο περιεχόμενο των ερευνητικών προγραμμάτων και των προγραμμάτων καινοτομίας, (γ) ευρύτερης συμμετοχής των (περιφερειακών) κρατών-μελών της Ευρώπης σε προγράμματα και δράσεις με στόχο την ισότητα ανάμεσα στα φύλα, και (δ) διεύρυνσης των πολιτικών ισότητας στην έρευνα και στην καινοτομία, έτσι ώστε να συμπεριληφθούν και άλλες διασταυρούμενες με το φύλο κοινωνικές κατηγορίες, στη βάση των οποίων γίνονται διακρίσεις, όπως η εθνικότητα, η ικανότητα, η υγεία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, κ.α.

Τα παραπάνω φαίνεται να εφαρμόζονται με μια σειρά πρωτοβουλιών, όπως:

(1) Την θέσπιση ενός νέου κριτηρίου επιλεξιμότητας για την χρηματοδότηση των ερευνητικών προγραμμάτων στο πλαίσιο του Horizon. Το κριτήριο αυτό, που ισχύει ήδη από το 2022, αφορά στην ύπαρξη ενός Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα ανάμεσα στα Φύλα (Gender Equality Plan), σε όλους τους υποψήφιους για χρηματοδότηση δημόσιους φορείς, ερευνητικά ινστιτούτα και εκπαιδευτικά ιδρύματα, κάτι που αναμένεται να επιφέρει και ιδρυματικές αλλαγές.

(2) Την χρηματοδότηση δράσεων και προγραμμάτων για την ανάπτυξη Σχεδίων Δράσης για την Ισότητα των Φύλων σε διάφορους οργανισμούς, την χρηματοδότηση των σπουδών φύλου, αλλά και της διαθεματικότητας (intersectionality) στην έρευνα (την μελέτη δηλαδή του φύλου παράλληλα με άλλες κοινωνικές ταυτότητες, όπως η εθνικότητα, η φυλή, η ικανότητα, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, κ.α.).

(3) Την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο περιεχόμενο των ερευνητικών προγραμμάτων, κάτι που αποτελεί και βασική προϋπόθεση πλέον όλων των ερευνητικών προτάσεων.

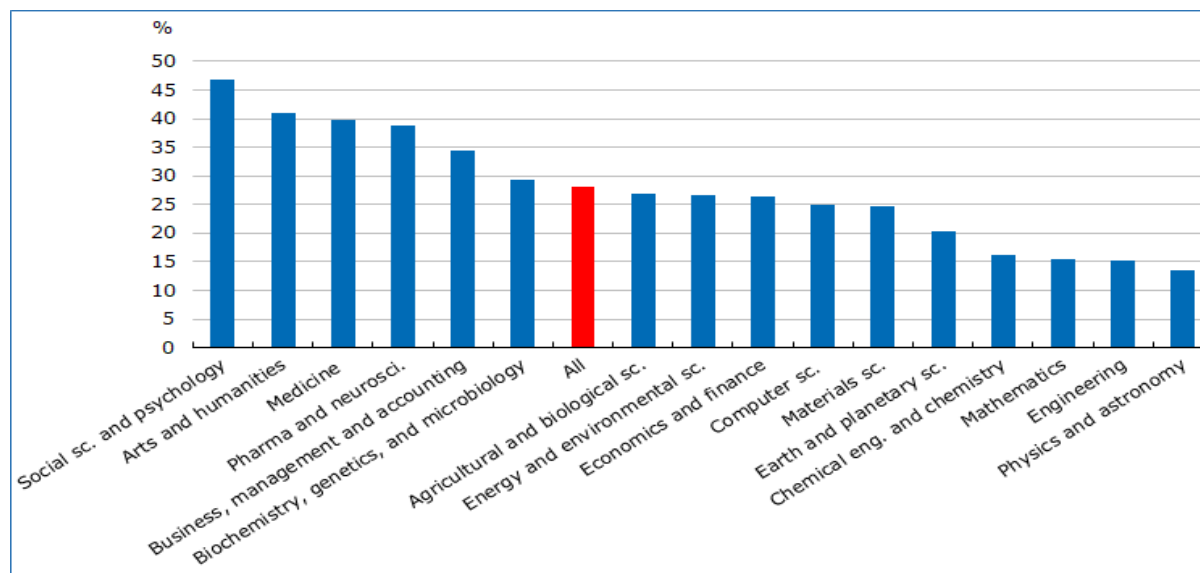
(4) Τέλος, την ισορροπία ως προς το φύλο σε επιτροπές αξιολόγησης, συμβουλευτικές επιτροπές και άλλες ομάδες ειδικών, όπως επίσης και την ισότιμη συμμετοχή ερευνητών και ερευνητριών σε προγράμματα.

Υπο-εκπροσώπηση των γυναικών στον τομέα της έρευνας

Εκτός από την παράλειψη του παράγοντα «φύλο» στην ερευνητική διαδικασία και στο περιεχόμενο των ερευνών, φαίνεται ότι οι γυναίκες υπο-εκπροσωπούνται και ως εργαζόμενες σε ερευνητικούς οργανισμούς ή στην ακαδημία, όπως ακριβώς και σε άλλους επαγγελματικούς κλάδους. Σύμφωνα με δεδομένα του 2021 της έκθεσης «She Figures» (2021), παρά την πρόοδο που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια, οι γυναίκες καταλαμβάνουν μόνον το 26,2% των θέσεων στις ανώτατες ακαδημαϊκές βαθμίδες, ενώ οι γυναίκες διδακτόρισσες στον τομέα της Πληροφορικής και στον τομέα των Μηχανικών-Κατασκευών εξακολουθούν να αποτελούν την μειοψηφία, φθάνοντας μόλις το 22,4% και το 30% αντίστοιχα των συγκεκριμένων πτυχιούχων, κάτι το οποίο συνεπάγεται σημαντικές απώλειες σε talέντα και ευκαιρίες ανάπτυξης.

Σύμφωνα μάλιστα, με την τελευταία μελέτη του διεθνούς Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (Bello & Galindo-Rueda, 2020), κατά μέσο όρο, μόνον το 30% των συγγραφέων δημοσιευμένων επιστημονικών άρθρων είναι γυναίκες, ενώ σε ορισμένα επιστημονικά πεδία, όπως τα μαθηματικά, η μηχανική, η φυσική και η αστρονομία, τα ποσοστά των γυναικών φτάνουν μόλις το 15% του συνόλου των συγγραφέων (βλ. Πίνακας 2). Επιπλέον, βρέθηκε ότι οι παραπάνω γυναίκες συγγραφείς-ερευνήτριες κερδίζουν, κατά μέσο όρο, 5-6% λιγότερα χρήματα από τους άνδρες συναδέλφους τους (μετά από εξίσωση των ατομικών προσόντων και των χαρακτηριστικών της θέσης εργασίας). Ειδικά στον τομέα των μηχανικών και των επιστημών υπολογιστών, το μισθολογικό χάσμα ανέρχεται στο 27%. Τέλος, οι παραπάνω διαφορές στην έρευνα, εις βάρος των γυναικών, αναμένεται να αυξηθούν ως συνέπεια της πανδημίας COVID-19.

Πίνακας 2. Γυναίκες συγγραφείς άρθρων ανά επιστημονικό κλάδο (πηγή: Bello & Galindo-Rueda, 2020)

Επίσης, σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του εκδοτικού οργανισμού Elsevier (2020), παρά τη σημαντική άνοδο του αριθμού των γυναικών συγγραφέων επιστημονικών άρθρων την τελευταία δεκαετία (ειδικά σε ορισμένους τομείς όπως η ψυχολογία και η νοσηλευτική), οι άνδρες, παγκοσμίως, εξακολουθούν να έχουν ένα μεγαλύτερο ερευνητικό αποτύπωμα. Αυτό σημαίνει ότι, σε σχέση με τις γυναίκες συναδέλφους τους, δημοσιεύουν περισσότερο, λαμβάνουν περισσότερες επιχορηγήσεις για έρευνα και υποβάλλουν περισσότερες αιτήσεις για πατέντες.

Το 2016, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (European Institute for Gender Equality, 2016) δημοσίευσε ένα κείμενο, στο οποίο παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι λόγοι της μειωμένης συμμετοχής των γυναικών στο πεδίο της έρευνας, ειδικά σε συγκεκριμένους τομείς, καθώς και της απουσίας τους από θέσεις ευθύνης και λήψης αποφάσεων σε ερευνητικούς οργανισμούς και ινστιτούτα. Συνοπτικά, οι λόγοι αυτοί είναι:

(1) Ο οριζόντιος καταμερισμός (διαχωρισμός) της εργασίας με βάση το φύλο και στον τομέα της έρευνας. Με άλλα λόγια, τα έμφυλα στερεότυπα, οι έμφυλες προκαταλήψεις και διακρίσεις «κατευθύνουν» τις γυναίκες, από πολύ νωρίς στην

εκπαιδευτική διαδικασία, σε διαφορετικά επαγγελματικά μονοπάτια, «καταλληλότερα» για το φύλο τους και το ρόλο τους ως μητέρων και συζύγων.

(2) Οι έμφυλες προκλήσεις και δυσκολίες, γενικότερα, στην πορεία της σταδιοδρομίας των γυναικών, όπως είναι για παράδειγμα, το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης, της «γυάλινης οροφής» (glass ceiling) ή του «αγωγού που διαρρέει» (leaky pipeline) - φαινόμενα, τα οποία συμβολίζουν τα εμπόδια, τους φραγμούς ή τις «τρικλοποδιές» που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες (λόγω φύλου) κατά τη διαδικασία αναρρίχησης τους στην επαγγελματική ιεραρχία.

(3) Οι έμφυλες προκαταλήψεις στις ευκαιρίες χρηματοδότησης. Το ζήτημα αυτό αφορά κυρίως στην έντονη απουσία γυναικών από διοικητικά συμβούλια οργανισμών, επιτροπές αξιολόγησης και άλλα ειδικά σώματα, τα οποία είναι παντελώς ανδροκρατούμενα και τα οποία καθορίζουν τόσο τον προσανατολισμό στην έρευνα και τις προτεραιότητες στη διαδικασία της χρηματοδότησης, όσο και τις πολιτικές ισότητας των φύλων - συχνά, εκπρόσωποι αυτών των σωμάτων και των συμβουλίων αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία και ως θεματοφύλακες (gatekeepers) της έρευνας.

(4) Η «τυφλή» ή/και προκατειλημμένη ως προς το φύλο επιστημονική έρευνα, η οποία αγνοεί όχι μόνον τις βιολογικές, αλλά και τις κοινωνικές-πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα, γενικεύοντας έτσι επιστημονικά δεδομένα και συμπεράσματα στο σύνολο του πληθυσμού, ενώ στην πραγματικότητα αυτά αφορούν σε μια συγκεκριμένη (κυρίαρχη) ομάδα.

(5) Η «τυφλή» ή/και προκατειλημμένη ως προς το φύλο οργανωσιακή κουλτούρα και οι «τυφλές» ή/και προκατειλημμένες ως προς το φύλο ιδρυματικές διαδικασίες (όπως η κατανομή των πόρων, τα ωράρια εργασίας, τα κριτήρια πρόσληψης και προαγωγής, κ.α.), κατάλοιπα στην ουσία μιας άλλης εποχής, στην οποία οι γυναίκες απουσίαζαν από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα και τα ερευνητικά ινστιτούτα.

Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην τελευταία δημοσιευμένη έκθεση με θέμα την διαθεματική προσέγγιση απέναντι στην έμφυλη ισότητα στους τομείς της έρευνας και της καινοτομίας (European Commission, 2022), αναφέρει ότι οι προκλήσεις που καθυστερούν την ισότιμη εξέλιξη πολλών περιθωριοποιημένων γυναικείων ομάδων σε

αυτόν τον ιδιαίτερα ανταγωνιστικό χώρο, έχουν να κάνουν κυρίως με τα εξής: (α) με τις δομικές ανισότητες και διακρίσεις που εμποδίζουν την αναρρίχηση μη προνομιούχων γυναικών σε ανώτερα ερευνητικά πόστα, (β) με τις δυσκολίες μετάβασης από την ανώτατη εκπαίδευση σε ερευνητικές θέσεις εργασίας (ειδικά για γυναίκες από εθνικές μειονότητες), (γ) με τα φαινόμενα της παρενόχλησης και του εκφοβισμού, καθώς και την απροθυμία αναφοράς τέτοιων εμπειριών διάκρισης, και τέλος (δ) με τις μη ευέλικτες εργασιακές συνθήκες και πρακτικές, οι οποίες απομακρύνουν από την έρευνα ειδικά γυναίκες με αναπηρίες ή με ευθύνες φροντίδας άλλων εξαρτημένων ατόμων.

Η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην έρευνα

Στη συνέχεια του παρόντος άρθρου, γίνεται αναφορά ειδικότερα στο θέμα της *ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming)* στην ερευνητική διαδικασία καθαυτή, ξεκινώντας με μια βασική παραδοχή των Ηνωμένων Εθνών (United Nations, n.d.) ότι η στρατηγικά σχεδιασμένη και εκτελούμενη έρευνα που λαμβάνει υπόψη τα ζητήματα των γυναικών και του φύλου, γενικότερα, οδηγεί σε πιο εμπειριστατωμένα, συμπεριληπτικά και συναφή για τον συνολικό πληθυσμό αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, η παράλειψη της πλαισίωσης των ερευνητικών διαδικασιών και αποτελεσμάτων με την αναλυτική κατηγορία «φύλο» και η υπόθεση ότι μια έρευνα θα ωφελήσει με τον ίδιο τρόπο άνδρες και γυναίκες, φαίνεται ότι αντικατοπτρίζει και πιθανά ενισχύει τις ήδη υπάρχουσες έμφυλες ανισότητες.

Αυτή η ενσωμάτωση του φύλου προϋποθέτει, (α) αφενός, την κατανόηση των διαφορών και των ανισοτήτων που υπάρχουν στις ζωές των γυναικών, των ανδρών και άλλων έμφυλων και σεξουαλικών μειονοτήτων, ως προς την κοινωνική τους θέση, την κατανομή των πόρων, την πρόσβαση σε ευκαιρίες και προνόμια, καθώς και των περιορισμών που απορρέουν από τις παραπάνω διαφορές, και (β) αφετέρου, την επιδίωξη παρεμβάσεων που ανταποκρίνονται στις παραπάνω ανισότητες και διαφορετικές ανάγκες με βάση το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο (European Institute for Gender Equality, 2019). Μόνον έτσι η έρευνα μπορεί να οδηγήσει σε βιώσιμες αλλαγές στις δομικές έμφυλες σχέσεις ισχύος και ανισότητας.

Όπως υπονοήθηκε ήδη, σημαντικοί λόγοι για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας ερευνητικής διαδικασίας που θα είναι τουλάχιστον «ευαίσθητη» ως προς τον παράγοντα «φύλο» αποτελούν (Tannenbaum et al., 2016; Teran, 2019): (α) πρώτον, η ολοκληρωμένη κατανόηση των πιθανών διαστάσεων ενός ερευνητικού ερωτήματος/θέματος, (β) δεύτερον, πώς ορισμένα φαινόμενα μπορούν να επηρεάσουν με διαφορετικό τρόπο όχι μόνον τις γυναίκες, αλλά και τους άνδρες, καθώς και άλλες περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, και (γ) τρίτον, η αναγνώριση των πιθανών προκαταλήψεων, προτιμήσεων και αξιών των ίδιων των ερευνητών/τριών και του τρόπου με τον οποίο αυτές μπορούν να επηρεάσουν τη διεξαγωγή και τα αποτελέσματα της έρευνας, μειώνοντας έτσι την αξιοπιστία και την εγκυρότητά της. Επιπλέον, η παράλειψη της διάστασης του φύλου στην εφαρμοσμένη έρευνα στον χώρο της υγείας, ειδικότερα, συνεπάγεται την απουσία ενός σημαντικού προσδιοριστικού παράγοντα ως προς την αξιοποίηση της γνώσης, μειώνοντας σημαντικά την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων και αναπαράγοντας έμφυλα στερεότυπα και ανισότητες φύλου (Tannenbaum et al., 2016). Μόνο με τη συνεπή υποβολή κρίσιμων και αναστοχαστικών ερωτημάτων ως προς το φύλο, όπως για παράδειγμα «τι λειτουργεί για ποιόν/ά, σε ποιες συνθήκες και γιατί;», μπορεί αυτού του είδους η έρευνα να ανταποκριθεί στα κριτήρια της επιστημονικής αυστηρότητας, της αριστείας και του μέγιστου δυνατού αντίκτυπου.

Πιο συγκεκριμένα, η *ανάλυση με βάση το φύλο* στο πλαίσιο μιας ερευνητικής διαδικασίας περιλαμβάνει συχνά τα ακόλουθα βήματα (European Institute for Gender Equality, 2019): (α) τη συλλογή των διαθέσιμων δεδομένων σε σχέση με το ερευνητικό ερώτημα ανά φύλο και άλλες διασταυρούμενες κοινωνικές κατηγορίες, στη βάση των οποίων υπάρχουν διακρίσεις ή ανισότητες, (β) τον προσδιορισμό των διαφορών ανάμεσα στα φύλα και των αιτιών των έμφυλων ανισοτήτων, και (γ) το σχεδιασμό της έρευνας (του προγράμματος, των δράσεων, της νομοθεσίας ή της πολιτικής) με βάση τα κενά που εντοπίστηκαν και τις διαφορετικές ανάγκες ανάμεσα στα φύλα. Αν και αυτού του είδους η ανάλυση με βάση το φύλο μπορεί να εφαρμοστεί σε οποιαδήποτε φάση της ερευνητικής διαδικασίας, θα ήταν προτιμότερο να ακολουθείται από την αρχή, οπωσδήποτε πριν την υλοποίηση μιας παρέμβασης (ενός προγράμματος ή μιας πολιτικής), και να διαπνέει όλο το ερευνητικό εγχείρημα (αντί να αποτελεί μια προσθήκη στο τέλος).

Τέλος, σημαντικές παράμετροι μιας ανάλυσης με βάση το φύλο, αποτελούν τα εξής (European Institute for Gender Equality, 2019; Teran, 2019):

(1) Η κατάλληλη εκπαίδευση της ερευνητικής ομάδας σε θέματα φύλου, έμφυλων σχέσεων και ορολογίας.

(2) Η χρήση συμμετοχικών ερευνητικών μεθόδων και η ουσιαστική εμπλοκή των ίδιων των κοινωνικών ομάδων, που αναμένεται να επωφεληθούν από ένα πρόγραμμα, στον αρχικό σχεδιασμό του προγράμματος. Η πρακτική αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική προκειμένου να ακουστούν (και να ληφθούν υπόψη) οι «φωνές» περιθωριοποιημένων ομάδων όσον αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, τις ανάγκες και τις προσδοκίες που έχουν σχετικά με διορθωτικά μέτρα και πολιτικές.

(3) Ο συνεχής αναστοχασμός ως προς τους στόχους, τα ερωτήματα και τις διαδικασίες της έρευνας. Ορισμένες ερωτήσεις «κλειδιά» είναι οι εξής: Σε ποια ομάδα ή σε ποιες ομάδες απευθύνεται η έρευνα; Ποιους ή ποιες εξυπηρετούν περισσότερο τα αποτελέσματα της έρευνας και με ποιον τρόπο; Ποιες κατηγορίες γυναικών και ποιες κατηγορίες ανδρών ειδικότερα;

(4) Η χρήση μιας γλώσσας ευαίσθητης ως προς το φύλο κατά τη συγγραφή, τη δημοσίευση και γενικότερα την επικοινωνία των ευρημάτων. Στη σχετική βιβλιογραφία, έχουν αναπτυχθεί ειδικές οδηγίες προς τους/τις εκδότες/τριες επιστημονικών περιοδικών και τους/τις συγγραφείς εργασιών (Heidari, et al. 2016), προκειμένου να βελτιωθεί ο τρόπος με τον οποίο το βιολογικό (sex) και το κοινωνικό φύλο (gender) λαμβάνεται υπόψη σε όλα τα στάδια της επιστημονικής έρευνας και της δημοσίευσής της (π.χ., από τον τίτλο και την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας έως την μέθοδο, τα αποτελέσματα και τη συζήτηση).

Τέλος, ένα πολύ χρήσιμο εγχειρίδιο, από ένα ανεξάρτητο επιστημονικό κέντρο του Ερευνητικού Συμβουλίου της Νορβηγίας, το οποίο αποκρυπτογραφεί τι ακριβώς σημαίνει η ενσωμάτωση του φύλου στην ερευνητική διαδικασία και εξηγεί πώς το φύλο μπορεί να είναι σχετικό σε διάφορες έρευνες, είναι το εξής: *What is the gender dimension in research? Case studies in inter-disciplinary research* (Korsvik & Rustad, 2018). Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο το φύλο και οι σχέσεις ανάμεσα στα φύλα, σε ποικίλα πλαίσια και σε αλληλεπίδραση με άλλες

κοινωνικές κατηγορίες, μπορούν να βελτιώσουν τα αποτελέσματα της έρευνας σε τομείς όπως, ο τομέας της υγείας και της ευζωίας, της διατροφής και της αγροτικής οικονομίας, της ενέργειας και των μεταφορών, του περιβάλλοντος και του κλίματος και της κοινωνικής ασφάλειας. Το κείμενο ολοκληρώνεται με μια λίστα ερωτημάτων (checklist), στα οποία καλείται να απαντήσει ένας/μία ερευνητής/τρια, εάν επιθυμεί να ενσωματώσει τη διάσταση του φύλου στην έρευνα. Τα ερωτήματα αφορούν σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας: π.χ., στο στάδιο της ερευνητικής ιδέας, στο στάδιο της δημιουργίας της πρότασης, στο στάδιο της έρευνας και τέλος, στο στάδιο της διάχυσης των ευρημάτων.

Συμπερασματικά, όπως επισημαίνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2022), η διασφάλιση της έμφυλης ισότητας και της συμπεριληπτικότητας δεν αποτελεί μόνον ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά είναι πρωταρχικής σημασίας για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την σχετικότητα της έρευνας και της καινοτομίας. Φαίνεται ότι ομάδες με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά παράγουν αρτιότερα αποτελέσματα και αντανακλούν καλύτερα τις ανάγκες και τις προοπτικές όλων των επωφελούμενων της επιστημονικής έρευνας. Έτσι και οι συμπεριληπτικές πολιτικές ως προς την ισότητα των φύλων ενθαρρύνουν πλέον μια διαθεματική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η έμφυλη ταυτότητα διασταυρώνεται με άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως η εθνικότητα, η φυλή, η αναπηρία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η θρησκεία, κ.α. (Kilden, 2022). Αυτή η πολυμορφία (ή/και πολυφωνία) κάνει τα άτομα διαφορετικά μεταξύ τους, ενώ την ίδια στιγμή εισαγάγει νέες δυνατότητες και προοπτικές στα τελικά προϊόντα της έρευνας και της καινοτομίας.

Βιβλιογραφία

- Bello, M. & Galindo-Rueda, F. (2020). *Charting the digital transformation of science: Findings from the 2018 OECD International Survey of Scientific Authors*. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2020/03.
<https://doi.org/10.1787/1b06c47c-en>
- Elsevier (2020). *The researcher journey through a gender lens. An examination of research participation, career progression and perceptions across the globe*.
https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0011/1083971/Elsevier-gender-report-2020.pdf
- Enns, C. Z. (2003). Contemporary adaptations of traditional approaches to the counselling of women. In M. Kopala and M. A. Keitel (Eds.), *Handbook of Counseling Women* (pp. 3-21). Sage.
- European Commission (2022). *Approaches to inclusive gender equality in research and innovation (R&I)*. Publication Office of the European Union.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/006a43e7-3eda-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en>
- European Institute for Gender Equality (2016). *Gender in Research*. Publications Office of the European Union. <https://eige.europa.eu/publications/gender-research>
- European Institute for Gender Equality (2019). *Gender mainstreaming. Gender analysis*. Publications Office of the European Union. <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming>
- European Union (2021). *Horizon Europa*. Retrieved September 12, 2021, from https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/democracy-and-rights/gender-equality-research-and-innovation_en#gender-equality-plans-as-an-eligibility-criterion-in-horizon-europe
- Heidari, S., Babor, T. F. De Castro, P., Tort, S. & Curno, M. (2016). Sex and gender equity in research: Rationale for the SAGER guidelines and recommended use. *Research Integrity and Peer Review*, 1(2). <https://doi.org/10.1186/s41073-016-0007-6>
- Kilden, 2022. *Gender equality, gender balance and diversity in research and innovation*. https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/policy_brief_gender_equality_gender_balance_and_diversity_in_research_and_innovation.pdf
- Korsvik, T. R., & Rustad, L. M. (2018). *What is the gender dimension in research? Case studies in inter-disciplinary research*. Kilden, genderresearch.no

- https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/what_is_the_gender_dimension_roggkorsvik_kilden_genderresearch.no_.pdf
- Oxfam Policy & Practice (n.d.). *Integrating gender in research planning*. Retrieved September 9, 2022, from <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620621/gd-integrating-gender-research-planning-210219-en.pdf;jsessionid=AC244A9502430182528EBE6907E48B0F?sequence=1>
- She Figures (2021). *Gender in research and innovation. Statistics and indicators*. European Commission. Directorate General for Research and Innovation. <https://op.europa.eu/en/web/eu-law-and-publications/publication-detail/-/publication/67d5a207-4da1-11ec-91ac-01aa75ed71a1>
- Suzuki, L. A., & Ahluwalia, M. K. (2003). Gender issues in personality, cognitive and vocational assessment of women. In M. Kopala and M. A. Keitel (Eds.), *Handbook of Counseling Women* (pp. 119-130). Sage.
- Tannenbaum, C., Greaves, L., & Graham, I. D. (2016). Why sex and gender matter in implementation research? *MBC Medical Research Methodology*, 16, 145. <https://doi.org/10.1186/s12874-016-0247-7>
- Tavris, C. (1993). The mismeasure of woman. *Feminism & Psychology*, 3(2), 149-168. <https://doi.org/10.1177/0959353593032002>
- Teran, A. (2019). *Five tips to incorporate a gender perspective in research*. Retrieved July 25, 2022, from <https://onthinktanks.org/articles/five-tips-to-incorporate-a-gender-perspective-in-research/>
- United Nations, International Research and Training Institute for the Advancement of Women (n.d.). *Gender research: A how-to guide*. <https://genderaveda.cz/wp-content/uploads/2017/10/gender-research-a-how-to-guide.pdf>
- Weisstein, N. (1993). Psychology constructs the female; or the fantasy life of the male psychologist. *Feminism & Psychology*, 3, 195-210 (Originally work published 1968).
- Wilkinson, S. (1997). Feminist psychology. In D. Fox and I. Prilleltensky (Eds.), *Critical Psychology. An introduction* (pp. 247-264). Sage.